

El pronom *ell* (i flexió) referit a inanimats

Albert JANÉ

Veles e vents han mos desigs complir
faent camins dubtosos per la mar.
Mestre i ponent contra d'ells veig armar...
(Ausiàs MARCH)

L'ús dels pronoms forts de tercera persona, és a dir, *ell*, *ella*, *ells* i *elles*, ha suscitat, diverses vegades, algunes reserves dels gramàtics i els preceptistes, que fins i tot han arribat a dir que era totalment inadmissible. Així, per exemple, Jaume Vallcorba, en un número recent de la nostra revista LLENGUA NACIONAL, afirma: «Ben al contrari del castellà, en català el pronom personal *ell* només pot referir-se a persones»¹. I, encara, hi insisteix en alguns números posteriors (en què sembla, fins i tot, però tenim por de llegir-lo malament, que condemnaria també, referits a coses o inanimats, els possessius de tercera persona, amb què no podríem dir, *aleshores*, *el verb* i *els seus complements* o *cada cosa al seu lloc*).

El fet que el castellà, que no disposa d'uns pronoms anàlegs als pronoms del català *en* i *hi*, hagi de recórrer, en molts casos que en català resollem amb aquests pronoms, a grups anafòrics formats per una preposició i un pronom fort de tercera persona, ha induït, sens dubte, a formular aquestes reserves quant a l'ús dels pronoms forts de tercera persona referits a inanimats. De fet, des d'aquest punt de vista, caldria estendre les reserves als casos en què el referent és animat, car, si no es vol focalitzar el complement, una construcció com *Em vaig barallar amb ell* es pot interpretar com una solució tributària del castellà: en bon català diríem *M'hi vaig barallar*. I és sens dubte pensant en aquests casos que el mateix Fabra, en la seva ja llunyana gramàtica del 1912, va expressar també les reserves sobre els pronoms forts de tercera persona que transcriu i adueix Vallcorba.

S'ha d'admetre, doncs, com un fet inqüestionable que en un bon nombre de casos en què en català

hem usat el pronom *ell* referit a inanimats hi ha intervingut, de prop o de lluny, la poderosa influència tentacular del castellà. Ara: guardem-nos d'atribuir a aquesta influència l'ús global d'aquest cas, que ja trobem en els textos que ens han pervingut dels més venerables escriptors medievals (els nostres clàssics), que ha esdevingut general en la llengua escrita moderna, i que trobem habitualment en els millors escriptors i es pot dir que en tots els lingüistes, incloent-hi, a cops d'una manera profusa, els mateixos que el combaten.

No podem atribuir a la influència del castellà l'ús global del pronom *ell* referit a inanimats: el trobem en els textos dels nostres clàssics i també habitualment en els millors escriptors i lingüistes.

Els exemples següents són dels llibres IV i V del *Llibre de meravelles*, de Ramon Llull, els que tracten dels elements i de les plantes. No és pas per casualitat, naturalment: és en els tractats dels elements i de les coses materials on cal anar a cercar els exemples d'antecedents inanimats:

[1] ... car l'aer dóna humiditat scalfada a la ayga, e la aygua la reseb, que mortifique la fredor que **ella** ha en si mateixa (Ramon Llull, *Llibre de meravelles*, «Els Nostres Clàssics», vol. II, p. 9).

[2] Aquella terra reseb humiditat de la ayga, reebén d'**ela** fredor, la qual humiditat entre en la aygua reebén del aer humiditat (Ramon Llull, *ibid.*, p. 9).

[3] Fèlix dix al fill del rey, lo foch com podie devellar sajú, com natural cosa sie muntar a ensús, e com la spera del aer e la spera de la aygua sie enfre **ell** e la terra (Ramon Llull, *ibid.*, p. 15).

[4] E per ço són aquelles nuus movables

per **elles** mateixes, e encare per los vents (Ramon Llull, *ibid.*, p. 21).

[5] Respòs lo maestre. e dix que natural cosa és al foch com convertesca a sa semblança totes les parts que ab **ell** participen (Ramon Llull, *ibid.*, p. 45).

[6] E per ço que Fèlix mils pogués entendre la virtut que les plantes han en pendre hom vida de **elles**, dix aquest eximpli (Ramon Llull, *ibid.*, p. 56).

Podríem adduir més exemples del nostre gran escriptor, però potser amb mitja dotzena ja n'hi haurà prou. Podem fer observar, això sí, les diverses funcions que hi té el pronom fort en cada un d'ells: subjecte en l'exemple [1], després de la preposició *entre* en [2] i [6], amb la preposició *per* [4], amb el reforç de *mateix*, i amb la preposició *amb* [5]. Cal fer notar que el gir *per ell mateix*, *per ella mateixa*, etc., és habitualíssim en la llengua moderna, i en podríem adduir tants exemples que ni val la pena de citar-ne cap.

Fem, però, una excepció:

[7] Veritat que admetem sense demostració com a evident per **ella** mateixa (DGLC, «axioma»).

És, efectivament, la definició clàssica del mot *axioma*, que trobem reproduïda en tots els diccionaris, i la que (potser sintetitzada) donaria qualsevol parlant a qui la demanés-sim (i que conegués el significat del mot, és clar).

Vet ací uns quants exemples més d'escriptors medievals:

[8] ... lo menyar qui és raebut sens cobeeyament de natura, és portat per lo ventre et per los altres membres enaxí com greu càrrega, e per ço més se corromp que no.s muda en els (Arnau de Vilanova, *Obres catalanes*, volum II: Escrits mèdics, «Els Nostres Clàssics», p. 116).

[9] Per la qual cosa lo damunt dit menjar més corromp e guasta natura que no.s converteix en **ella** ne en nodriment de cos

1. Llengua Nacional, núm. 29, p. 16.

(Arnau de Vilanova, *ibid.*, p. 209).

[10] –Doncs –dix lo frare– ¿sembla-us vera la aucturitat ja dita: que no és res bo a l'hom si ell si no és bo?-. Respongueren los ciutadans: –Per cert, ella és ben vera e notable (Francesc Eiximenis, *Doctrina compendiosa*, «Els Nostres Clàssics», p. 22).

[11] –E així –dix lo frare–, si aquestes coses hi servats, podets guanyar e posseir justament riqueses; car lo mal no és en elles, com sia cosa creada per Déu (Francesc Eiximenis, *ibid.*, p. 65).

[12] Si l'arbre que llurs malvestats cobra, sabia parlar, ell diria qui l'ha despullat (Bernat Metge, *Lo somni*, «Els Nostres Clàssics», p. 114).

[13] Si vols tallar porcel qui sia ab fferciment, primerament comensa om a la horella, en lo mig d'ella (*Llibre de Sent Soví*, «Els Nostres Clàssics», p. 79).

[14] E con ffaysans e capons deuran ésser cuys en ast, tu cull, ho hages collit, lo grex que cau d'ells, e mit-ne en la dita salsa (*ibid.*, p., 87).

[15] E soffrig bé les gualines ab cansalada. E puys prin om la salsa, e gita-la desús elles en la casola, e bulen gualines (*ibid.*, p. 108).

[16] E quant los espàrechs són soffrits, à hom la salsa, axí con demunt és dit; e va ab ells, e axí cou-se (*ibid.*, p. 142).

[17] Per què d'amor jo mal ja no diria / que en ell no és de ben fer lo poder (Ausiàs March, *Poesies*, MOLC, p. 38).

[18] ... els pensaments damnosos li deté; / e són aitals que, si d'ells no es defèn / ben enfortint la força mal defesa, / tots entraran, seients a taula mesa (Ausiàs March, *ibid.*, p. 47).

[19] Grat faç a Déu com, sens mort sofrir, / tinc davant mi lo goig de l'esperit; / ell és aquell mon sobiran delit / e lo derrer on me plau romanir; / ell és aquell qui desigs me sostrau, / ell és aquell on mals e béns feneixen (Ausiàs March, *ibid.*, p. 52).

[20] Major senyal no pot mostrar lo món / ꝑ digne molt que l'hom se'n meravell: / ab un poc més hauré creure per ell / que periran tots quants en lo món són (Ausiàs March, *ibid.*, p. 84).

Es oportú de recordar que Arnau de Vilanova va escriure les seves obres mèdiques en llatí. Els dos exemples que en reproduïm, de fet, del mateix passatge, corresponen a dues traduccions catalanes totes elles del segle xv. Pel que fa al famós receptari de cuina conegut amb el nom de *Llibre de Sent Soví*, en canvi, del qual reproduïm quatre exemples, escau de fer observar que és considerat una obra escrita originalment en català i, segons l'editor de l'obra, «en la llengua quotidiana, en la llengua parlada pel poble, sense influències o pretensions literàries». Notem també que, en els altres exemples, els antecedents (coses o inanimats) són sovint conceptes abstractes (de fet, ja hem prescindit d'aquells exemples amb antecedents que designen certes facultats

humanes, que un podria gairebé considerar «animats»). Però els exemples del *Llibre de Sent Soví* són ben bé coses materials, tangibles, perfectament inanimades, si més no en el moment en què se'n parla (encara que alguns, com les gallines i els faisans, haguessin gaudit, anteriorment, d'una gran «animació»).

En les poesies d'Ausiàs March trobem també molts exemples del cas que ens ocupa. És lògic si tenim en compte el caràcter conceptuós, o metafísic, de la poesia de March, d'una gran densitat de pensament, l'expressió del qual l'obliga a una sintaxi complexa i precisa alhora.

Escriptors i lingüistes contemporanis fan servir sovint el pronom *ell* referit a inanimats.

Entre els escriptors moderns i contemporanis, els uns més que els altres, tots ells recorren, quan els convé, a l'ús del pronom *ell* referit a un inanimat. I si n'hi ha cap que se n'abstingui, fins ara no l'hem sabut trobar. N'hi haurà prou amb uns quants exemples:

[21] -Doncs aqueixa [virtut] és la que tens –digué l'abat–, i per ella t'has fet mereixedor d'aqueix benefici (Jacint Verdaguer, «Rondalles», dins *Obres completes*, «Biblioteca perenne», p. 1334).

[22] Hi ha, però, dos sistemes que poden evitar aquests grans cataclismes socials, i tots dos estan a hores d'ara en vies d'iniciació. Un d'ells consisteix a minvar... (Joaquim Ruyra, «Sociòlegs d'ultratomba», dins *Jacobé i altres narracions*, MOLC, p. 218).

[23] ... àdhuc les dues entranyes d'aquest suro s'han compadit de mi i ell em paga com pot les carícies que li he fet... (Prudenci Bertrana, *L'hereu*, «Biblioteca Selecta», p. 276).

[24] ... els serenos li apunten los xuixos i el xicot, compromès entre ells i la paret, s'entrega sense resistència (Emili Vilanova, «Lo Rosari de l'Aurora», dins *Lo primer amor i altres narracions*, MOLC, p. 22).

[25] Creguin-me: aqueixes febrades són per demés necessàries, altament higièniques. El cos social, sense ells, es moriria d'inanició (Narcís Oller, *La febre d'or*, MOLC, vol. I, p. 83).

[26] És incomptable el número de precaucions que durant la penosíssima marxa féu prendre l'Arbós, algunes d'elles que semblaven trivials i fins ridícules (Marià Vayreda. *La punyalada*, MOLC, p. 169).

[27] ¿Era, potser, que governava el món una maligna potestat, desitjosa de malmetre ella mateixa les millors de les seves obres? (Josep Pous i Pagès, *La vida i la mort d'en Jordi Friginals*, MOLC, p. 222).

I hi podríem afegir més exemples d'altres escriptors de tant de prestigi com Josep Carner, Bofill i Mates, Agustí Calvet, Rovira i Virgili, Ferran Soldevila, Josep M. de Sagarra, J. V. Foix, Josep Pla, Domènec Guansé, Marià Manent, Maurici Serrahima, Puig i Ferrer, Carles Soldevila, Joan Oliver, Salvador Espriu, Carles Cardó, Josep Maria López-Picó, Joan Teixidor, Pere Calders, Joan Triadú, Jordi Sarsanedas, Joaquim Molas...

Diguem, finalment, alguna cosa dels nostres lingüistes. En primer lloc, naturalment, Fabra. Malgrat el que deia en la seva gramàtica de 1912, trobem nombrosíssims exemples del pronom fort de tercera persona referit a coses en tots els textos de Fabra: les *Converses Filològiques*, els seus textos teòrics, agrupats modernament en el volum *La llengua catalana i la seva normalització*, les seves gramàtiques (la de l'Institut i la pòstuma) i el *Diccionari general de la llengua catalana*.

Pel que fa a les gramàtiques, potser escauria de reproduir exactament el que podem llegir en la gramàtica de 1918 (setena edició, p. 40), en el capítol dedicat precisament als pronoms personals forts: «En casos com els següents és preferible el pronom *ell* al reflexiu *si* [...] *Vuit i quinze són dos nombres primers entre ells* (francès: *premiers entre eux*), preferible a: *Vuit i quinze són dos nombres primers entre si* (castellà: *primos entre si*).»

Els exemples que trobem en les definicions del DGLC són prou nombrosos. Si no arriben a 250, passen, de bon tros, de 200. Amb una breu mostra n'hi haurà prou:

[28] Pertanyent a la refracció de la llum; produït per ella («anaclàstic»).

[29] Dues teories que tenen moltes analogies entre elles («analogia»).

[30] Aquests nombres que no tenen altres submúltiples que ells mateixos i la unitat, els anomenem nombres primers («anomenar»).

[31] Aparell per a mirar a través d'ell un anàglif de manera que... («anaglifoscopi»).

Vet aquí alguns altres articles en què trobem exemples d'aquest ús que comentem: «assemblar-se» (entre elles), «autodinàmic» (ell mateix), «autotròfic» (per elles mateixes), «barrija-barreja» (entre elles), «bisimètric» (entre ells), «bombo» (envers ella), «braquiòpodes» (devers ella), «bufera» (amb comunicació amb ell), «campaneta» (més curtes que ell), «canyissat» (l'una d'elles), «cargolí» (sobre ell mateix), «co-

herència» (entre elles), «compàs» (davant d'ells), «comprimir (sobre ell)», «comú» (totes elles), «conceptualisme» (fora d'ella), «concoïdal» (per ella), «confessor» (per ella), «contrasentit» (en elles mateixes), «corda» (al llarg d'ella), «cremar» (el cos que, ell o els seus components...), «palanca» (sobre ella), «parc» (prop d'ella), «permutació» (entrant tots ells), «pla» (tota ella), «platerets» (cadascun d'ells), «pop» (moltes d'elles), «potència» (per ell mateix), «primer» (per ell mateix), «pròleg» (referent a ella), «proteïna» (la majoria d'elles), «pulmó» (cadascun d'ells)... Cal notar tots aquells casos en què la forma pronominal va regida per una preposició forta o per una locució o frase prepositiva, especialment en el cas de les descripcions d'objectes materials, que obliga a un llenguatge de la màxima precisió. Així mateix, cal destacar els grups formats amb mots quantitius i distributius: *alguns d'ells, molts d'ells, tots ells, cadascun d'ells...* Però la preposició que trobem més sovint, en aquests casos, precedint el pronom *ell* és, sens dubte, la preposició *entre*. Ultra els articles ja indicats podem esmentar encara els següents: «col·lacionar», «coloraina», «compaginar», «comparable», «comparat», «complex», «concertar», «conferir». «cruixir», «paral·lelinervi», «paràstic», «perpendicular» «promiscu»... I molts més.

No cal dir que tots aquests exemples (de definicions o d'exemples d'altres usos) del Fabra s'han mantingut en el DIEC i en les altres obres que tenen el DGLC com a font principal.

I, després de Fabra, tenim exemples de tots els altres lingüistes contemporanis. Solament reproduïrem els següents:

[32] Dos trets ben remarcables caracteritzen, ultra llur fons moral, aquestes narracions: llur internacionalisme, i l'esperit amplemament cristià que és present en totes elles (Ramon Aramon i Serra, «Notícia preliminar», dins *Novel·letes exemplars*, «Els Nostres Clàssics», p. 5).

[33] ... justament es trobin força exemples de *L*- conservada en els topònims meridionals, del domini català, entre ells molts de caràcter mossàrab tan evident com... (Joan Coromines, *Entre dos llenguatges*, vol. I. p. 54).

[34] El gust: vet aquí un sentit que en ell mateix no s'hereta (Carles Riba, prefaci a la segona edició del DGLC, de P. Fabra, p. XIII, reproduït en totes les edicions posteriors, p. XV a partir de la quarta edició).

[35]... prevalgui com a norma d'ortografia la pronúncia d'aquelles regions que conserven clara la distinció de sons, i que a

ella s'adaptin els parlants... (Francesc de B. Moll, *L'home per la paraula*, p. 69).

[36] ... les interpretacions de Pere Bosch i Gimpera, les quals tenen una veritable transcendència, tant per la categoria [...], com per l'enriquidora aportació que elles mateixes representen en un pla objectiu (Antoni M. Badia i Margarit, *La formació de la llengua catalana*, p. 42).

[37] Cal dir que la reconquesta franca de la Catalunya Vella fou realment transcendental, per tal com, segons comenta Ferran Soldevila, a causa d'ella, Catalunya va sentir-se... (Manuel Sanchis Guarner, *Aproximació a la història de la llengua catalana*, p. 28).

I, a aquesta mitja dotzena de noms il·lustres, cal afegir els de la vera plana major de la nostra ciència filològica i lingüística, de tots els quals podríem adduir exemples del pronom fort *ell* amb un antecedent inanimat: Josep M. de Casacuberta, Alexandre Galí, Josep Roca Pons, Joan Veny, Joan Bastardas, Germà Colon, Osvald Cardona, Gabriel Ferrater, Josep Miracle, «Jeroni Marvà», Eduard Artells, Jordi Car-

bonell, Joan Solà, Josep Ruaiç, Joaquim Rafel, Joan Martí Castells... i, sens dubte, el mateix Vallcorba. Dels uns trobaríem més exemples que dels altres, però podem assegurar que no hem esmentat ningú que no puguem citar. Podríem així mateix indicar un gran nombre de casos procedents de les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, especialment dels «Estudis Romànics» publicats durant tants anys sota la cura del seu fundador, el senyor Ramon Aramon i Serra; i de treballs originals tant de filòlegs com d'especialistes d'altres matèries, però tots ells revisats escrupolosament.

No hi ha dubte, doncs, si és que la jurisprudència dels mestres té cap valor, de la legiti-

mitat de l'ús del pronom fort *ell* (*ella, ells, elles*) amb un antecedent inanimat (una cosa material, una institució, un nom que designa un sentiment, una matèria d'estudi, un fet, un episodi, etc.). Però, per acabar, voldríem fer una observació a propòsit de l'exemple [33], d'un text de Joan Coromines. Modernament (potser, més o menys, a partir de la publicació de la primera edició de la *Gran enciclopèdia catalana*, on n'hem detectat alguns exemples), algunes vegades apareix l'ús del relatiu compost en frases sense verb; especialment en el conjunt de mots *entre els quals*, com a equivalent del mot francès *dont*. Volem dir, en frases com *Alguns animals, entre els quals un ós*, com a traducció de *Quelques animaux, dont un ours*. Aquest ús sí que sempre ens ha semblat suspecte de debò. Nosaltres optaríem decididament per *Alguns animals, entre ells un ós*, d'acord amb l'exemple del mestre Coromines. ♦

ESTABLIMENTS

BOMBONERIA

CONFITERIA

GELATERIA

de Sarrià

PASTISSERIA

Major de Sarrià, 57 Tels. 203 07 14, 203 00 04

Pl. de Sarrià, 12-13 Tel. 203 04 73

Fax 280 65 56

08017 BARCELONA